

EL DRET HISTÒRIC DE CATALUNYA I EL SEU MODERN NACIONALISME

Román Piña Homs

Universitat de les Illes Balears

A TALL DE SALUTACIÓ

Gratitud, sentit de la responsabilitat i, per descomptat, una profunda emoció és el que sento en aquests moments en què tinc molt viva la imatge amable de Jesús Lalinde, quan per primera vegada vaig creuar el llindar d'aquesta digníssima institució i vaig entrar en aquesta sala: era el 13 de març de 1997, acabat de nomenar acadèmic corresponent a proposta de Lalinde i del doctor Font Rius. Aquella tarda, ambdós em van presentar el president d'aleshores —el doctor Ripoll—, el qual amablement em va convidar a pronunciar en una data que s'esperava pròxima una conferència sobre algun tema referit al meu camp d'investigació. És per això que aquesta Acadèmia està indeleblement unida al record dels meus mestres. I, a més, ves per on —misterioses i bellíssimes coincidències de la vida—, Jesús Lalinde i el doctor Font em van unir a aquesta corporació, però al mateix temps em van permetre que l'esperit d'un altre personatge em donés entranyablement la benvinguda en aquesta casa. Em refereixo al meu oncle avi Antonio Fuster, que va morir solter el 1902, en la plenitud de la seva vida artística i sense més de quaranta anys, germà de la meva àvia María, al qual només vaig poder conèixer a través del fil conductor de l'amor d'ella al seu germà i al seu primer nét. D'ell vaig publicar una aproximació bibliogràfica el 1972, amb un bellíssim pròleg del marquès de Lozoya, el parent llunyà segovià, i a través d'un altre fil conductor: Joaquín i José de Castellarnau.

Doncs bé, aquella tarda inoblidable de març, com avui de nou, tan bon punt vaig entrar al Saló de Sessions vaig descobrir l'empremta dels pinzells de l'oncle Antonio en el magnífic retrat de Ramon Berenguer I que li va ser encarregat per l'Ajuntament de Barcelona el 1898. Fuster el va pintar encertat col·locant a les seves mans els *Usatges*, però dubto que pogués imaginar, en concebre'l, que cent anys després el seu nebot nét Román, que tan vinculat se sentiria a ell, redescobriria el seu quadre des de precisament la seva condició d'historiador del

dret. Vegeu, doncs, que avui, com mai, estic ben acompanyat: el doctor Font, figura decisiva de la vida acadèmica catalana i de tants companys que som aquí; el president, Pere Molas, col·lega fins i tot de nits bruixes eivissenques; la família del mestre, entre els quals descobreixo Jorge, Fernando, Maria Àngels i Sigrid —el seu més preuat paralogisme—; el record d'éssers entranyables de la meua família, mallorquins que van fer de Catalunya la seva segona pàtria i dels quals, en qualsevol cas, queda unida al seu llinatge la barcelonina Casa Fuster, última gran obra de Domènech i Montaner; i l'amable i reconfortant presència de tots vosaltres, als quals espero no avorrir a l'excés, malgrat que sé per endavant que poques coses innovadores aportaré al vostre cabal de coneixements historico-jurídics.

I continuem sense perdre la perspectiva del temps. Han passat, des d'aquell dia en què vaig entrar amb Jesús Lalinde en aquest mateix saló, una mica més de deu anys. I el que és també curiós és que en absolut em vaig poder imaginar aleshores que aquella invitació del 1997 a parlar de la història de les nostres institucions es plasmaria en arribar el 2008 en un homenatge a la seva figura. Ironies del déu Cronos, al qual deu agradar en gran manera jugar amb els historiadors, ja que nosaltres juguem, potser a l'excés, amb els seus secrets. Però centrem-nos en Lalinde. Aquell mestre, tan ric en sabers, però sobretot en el saber estar davant la vida, a mig camí entre l'estoïcisme de Sèneca i el cristianisme de Pau de Tars, i que molt va poder dialogar amb el déu del temps, ja retirat, em solia dir amb mesurat optimisme: «Román, el otoño es largo.» I en la tardor va viure anys preciosos, omplint-los amb la dignitat del seu magisteri i envoltat de familiars, amics, col·legues i deixebles. Però no va tenir en compte un imprevist: a partir del 28 de gener de 2002, la tardor, ja sense la vital Ana, li havia de resultar més que difícil, pràcticament impossible.

Avui les meves paraules voldrien ser les del mestre, com ho han estat gran part de les seves inquietuds intel·lectuals i dels seus hàbits, a tall d'herència, com ara el sistema de fer les classes partint d'algun comentari de text, a manera de torxa amb la qual s'il·lumina una partitura. Fins i tot expressant-me davant vostre en castellà. Alguna cosa molt greu hauria d'estar passant a Catalunya, en la Catalunya que ambdós vam arribar a estimar tant, i en aquesta antiga Acadèmia de Bones Lletres o Acadèmia dels Desconfiats, si per parlar en castellà un hagués de demanar perdó. I, per acabar, permeteu-me que us digui que, sens dubte, de cap manera podia deixar d'exposar la reflexió que us ofereixo sense extraure-la de l'àmbit de la preocupació científica del mestre —les institucions de la Corona d'Aragó i, en especial, el dret públic català. Aquesta és la justificació del títol i de les paraules que hi ha a continuació.

INTRODUCCIÓ

L'any 1989 —han passat gairebé vint anys— i en el marc dels cursos d'estiu de la Universitat Complutense, el seu director aleshores i estimat col·lega José Antonio Escudero em va convidar a pronunciar una conferència sobre el nacionalisme català i a intervenir en una sessió de debat sobre els nacionalismes de l'Espanya perifèrica amb diversos professors dels àmbits català i basc.

La meua reflexió del 1989 no ha canviat gaire. En aquelles dates dominava la vida política catalana, i en gran manera l'espanyola, la figura capital de Jordi Pujol. Es parlava de Miquel Roca, Maragall, Serra, Obiols, Raventós. Els altres noms que es feien servir, com els de Colom, Rahola, Vintró, amb el temps han quedat en els d'animadors de plató televisiu. Però el que sí que roman és tot un cos de doctrina sobre el nacionalisme polític català, consolidat al llarg dels segles XIX i XX i que durant la transició a la democràcia va generar treballs d'anàlisi prou estimables, com els de Jordi Nadal, Josep Termes, Norbert Bilbeny, Josep Trueta, etcètera.

No obstant això, puc assegurar-vos que, a part dels grans comentaristes romàntics del dret català, com Duran i Bas, Joaquim Almeda, Guillem Maria de Brocà, etcètera, l'obra del mestre Jesús Lalinde representa per a molts la millor introducció a l'estudi i la comprensió del nacionalisme polític català. D'ell, a través del seu inoblidable treball *La creación jurídica entre los españoles*, vaig poder aprendre a distingir, basant-me en la pròpia terminologia lalindiana, que existien una Espanya nuclear i una Espanya perifèrica, i que precisament entre els pobles de l'Espanya perifèrica naixeria, com a via de creació i permanència del dret, allò que també ell va saber anomenar magistralment *normativisme historicista*, aquella forma de crear dret, ens diria, «en que el gobernante no decide, sino que acepta unas normas que la propia comunidad que dirige se ha forjado en el transcurso de su historia, y actúa, entonces, con arreglo a ella», és a dir, conforme al sentiment de la pròpia comunitat, que està per sobre del seu decisionisme polític; una peculiar actitud que obliga el governant a respectar el principi que «cada comunidad en un momento determinado considera unas soluciones como las propias de ella, porque las ha heredado de sus antepasados, y entienda que en tanto en cuanto dentro de ella misma no se forjen otras, ha de respetarlas y acomodarse a ellas».

Aquesta reflexió que ens oferia Lalinde el 1966, deu anys abans de la transició a la democràcia, quan ja s'havia permès oferir-nos un sòlid coneixement de l'engranatge de poder i de les institucions de la Corona d'Aragó, és el que li va permetre descobrir en el dret català històric la que va anomenar «exaltación de la costumbre como base normativa», recordant, com diria Almeda i Roig, que «Cataluña debe al alma de su derecho consuetudinario, que es la libertad, todas

sus instituciones y particularidades». I és també la que li va permetre aprofundir en el concepte pactista del poder, si no exclusiu, molt propi dels catalans, que el mateix Lalinde no va dubtar a fonamentar en l'origen feudal i, per consegüent, paccionat de les relacions entre senyor i vassall, imposades per la monarquia carolíngia a la Catalunya Vella.

LA NACIÓ DELS CATALANS COM A PRODUCTE HISTÒRIC DERIVAT DE LES SEVES ANTIGUES INSTITUCIONS DE GOVERN

«Som una nació. Som una nació de sis milions d'habitants.» Aquesta era la coneguda frase de Jordi Pujol durant els anys clau del seu mandat polític. I què pretenia transmetre Pujol amb la seva emblemàtica frase? Doncs crec que ni més ni menys que el fet que Catalunya és una cosa diferent de la resta d'Espanya; que, en qualsevol cas, és una de les inqüestionables «nacionalitats històriques» que componen l'Espanya dels nostres dies; i que aquest ens de dret públic —regió, país o nació— en el si de la realitat de l'Estat espanyol, aspirant a les més altes cotes d'autogovern, no s'edifica sobre la raça, sinó sobre la realitat de tots els que viuen a Catalunya, siguin catalans de soca-rel, de naixement o d'adopció, sempre que se subjectin a un model marcat pel passat en aquest territori. D'aquesta manera, Pujol apostava per una tesi que permetés fer coincidir en aquells sis milions de persones que habitaven l'antic Principat, bona part procedents de l'emigració, un projecte il·lusionat de convivència amb un mateix esperit, que és, no ho oblidem, aquest producte històric multiseular anomenat Catalunya.

I és que tot això obeeix a la realitat equívoca que Catalunya, com a entitat nacional, s'ha estat expressant des dels inicis de la baixa edat mitjana. És veritat que es va enfortir davant del centralisme borbònic des de mitjan segle passat, aprofitant les modernes tesis que van perfilar el concepte de *nació* com a clau de nous estats sobirans. Però Catalunya, en reivindicar amb força el seu ésser nacional, sap que té al darrere el favor de la història, tant o més que aquells altres països o nacions que han aconseguit l'estructura estatal en el mapa de l'Europa contemporània, encara que amb un *handicap*: si vella és Catalunya, més vella és la idea de fer Espanya, en el si de la qual Catalunya es debat i busca lloc, això sí, sempre que amb això no se senti obligada a perdre la seva identitat.

Però no comparteixo la idea —que em sembla un mer producte del voluntarisme polític— que Catalunya com a nació tingui més de mil anys. Això pot valdre com a component de la mitologia nacionalista, però siguem rigorosos, com ho va ser en el seu moment Ramon d'Abadal. La que sí que té més de mil anys —des que en un llunyà dia de l'any 988 de la nostra era el comte barceloní Bor-

rell II va decidir deixar de prestar homenatge de fidelitat al seu senyor i sobirà, el rei de França— és la problemàtica d'uns territoris que des dels Pirineus s'estenen cap al Mediterrani fins a la línia del Llobregat; una problemàtica derivada de la necessitat de consolidar una identitat pròpia que distanciés aquests territoris tant de la monarquia franca com del creixent expansionisme castellanolleonès, protagonitzat per uns monarques que es consideraven hereus de la legalitat visigòtica, o sigui, de la vella idea d'Espanya, en la qual havien estat integrats aquells *hispanis* habitants de la zona que, dos-cents anys després —cap al 1115—, si més no prenent com a base el testimoni del *Liber Maiolichinus* dels pisans, vam començar a anomenar Catalunya.

Fetes aquestes consideracions prèvies, passem ara a desenvolupar el tema que ens ocupa, que no és altre que el de la transcendència de la filosofia política i del dret públic que a l'empara d'aquesta edifica Catalunya, entesos com la base o el pilar fonamental de la seva voluntat nacional o, si voleu, d'ens diferenciat.

A aquest efecte, recullo com l'anell al dit les paraules escrites per un altre autor català avui plorat i que, a més, va tenir temps d'admirar a Lalinde i de demostrar-li-ho. Em refereixo a Víctor Ferro, que deia: «Qui compregui que la cultura d'un poble no es limita a les seves creacions en els camps de la llengua, la literatura, l'art, la ciència, la filosofia, l'economia, el dret privat, etc., sinó que troba també en la tradició política una de les seves expressions més altes i més nacionalment definidores, comprendrà igualment l'empobriment intel·lectual que comporta la ignorància —o, el que és pitjor, la visió deformada— d'aquesta tradició.»

Quina transcendència assoleix aquesta tradició —l'ordit de les velles institucions del seu dret públic i l'esperit que les anima— en l'edificació del seu modern nacionalisme? Aquesta és concretament la pregunta a la qual volem donar la resposta justa.

És veritat que, a l'hora de justificar la vocació nacional catalana, es posa un èmfasi especial en la seva llengua pròpia. Pons i Batle, el 1904, en el seu discurs «Per Catalunya», expressava la convicció que el pensament, o sigui, l'esperit del poble català, depèn estrictament del llenguatge. Així, ens deia: «Allí on hi hagi una llengua pròpia característica, distinta i diferent de totes les altres llengües, allí ha d'haver-hi també un pensament propi, una mentalitat característica, distinta i diferent de tota altra mentalitat.» Des d'aquesta perspectiva, per a dit autor, si Catalunya té un esperit propi, aquest adquireix categoria basant-se en una llengua diferenciada que ho expressa. Sense aquesta llengua diferenciada i diferencial, es difumina el seu esperit nacional. Evidentment, l'afirmació és discutible, però obeeix a unes conviccions molt esteses i que també tenen el seu reflex

en el nacionalisme castellà, quan Nebrija, l'autor de la primera gramàtica castellana, ens recorda que la llengua serà companya de l'imperi. No tenen, en canvi, el seu reflex en altres nacionalismes com l'irlandès enfront del britànic, on, perdut l'antic lèxic irlandès, amollen les amarres dos pobles que tenen l'anglès com a llengua comuna.

Ara bé, fixem-nos com en la reivindicació nacional catalana també han ocupat un lloc preferencial les institucions històriques. Per exemple, Pròsper de Bofarull, el 1839, en el seu estudi titulat *Los condes de Barcelona vindicados*, recorda a la regenta Maria Cristina, en nom de la Diputació de Barcelona, la necessitat d'una administració mancomunada de les imposades «provincias catalanas», que considera fragmentadores del país, basant-se en la recent distribució provincial de Javier de Burgos. Naturalment, tots els arguments de De Bofarull que advoquen pel fet diferencial català, parteixen de la necessitat de donar una resposta actualitzada a l'esperit de les seves velles institucions. Per cert, en rigor, els valencians i els aragonesos podrien haver fet el mateix, però el fet és que no ho han fet. Manquen, de moment, del nacionalisme reivindicatiu que ostenten els catalans.

A més, De Bofarull no constituïa una veu aïllada en aquella conjuntura concreta de disgust català. Un altre autor, Antoni Puigblanch, en la seva obra *La regeneración política de España*, publicada el 1840, molt poc després del manifest de De Bofarull i amb molt més radicalisme, va preconitzar ja un «estado pirenaico y balear», tot junt, incloent-hi balears i basconavarresos, dins d'una Espanya federal, i basant-se no pas precisament en l'idioma, sinó en la seva tradició institucional, i acceptant fins i tot —diu textualment— «que el idioma nacional sea el castellano, sin perjuicio de cultivar el vascuence o el catalán, entre los vascos o catalanes, por amor al suelo natal».

Un altre bon exemple d'afirmació nacional basant-se en les institucions ens arriba a través de Juan Mañé, que, en advocar pel restabliment de l'Espanya nacional, precisa que, a Catalunya, «privadas nuestras instituciones del espíritu que las informa, el país ha dejado de ser lo que es».

En aquesta mateixa línia, que reforça el catalanisme polític amb les idees de l'esponerós romanticisme alemany que va descobrir el *Volgeist* —l'esperit del poble— com el motor de les reivindicacions nacionals, es movia també el cèlebre jurista Duran i Bas, el qual precisa en la seva obra *El principio orgánico de la sociedad* que si la història és una manifestació de l'ànima del poble, és en les grans institucions del dret públic i privat català on hem de descobrir aquesta ànima: religió, família, autoritat, llibertat civil, propietat, etcètera.

Pi i Margall, màxim exponent, en l'Espanya del segle XIX, d'un estat nacional nascut de la federació d'uns estats provincials, afirma de manera contundent:

«Quiero la reconstitución de las antiguas provincias.» Es refereix a les que durant el segle anterior s'havien establert tenint en compte els límits dels antics regnes. I diu a continuació: «Las modernas son en su mayor parte divisiones arbitrarias, hijas, cuando más, de conveniencias administrativas, sin realidad alguna en la historia. Las antiguas —a les quals Pi i Margall vol tornar— casi todas fueron naciones durante siglos. Conservan aun su especial fisonomía y algunas se distinguen de las demás por su particularidad y la unidad de su lengua, sus costumbres y sus leyes.»

Si els exemples adduïts no són prou demostratius del paper primordial que té la tradició jurídica catalana, i molt particularment el seu dret públic, a l'hora de fonamentar les seves reivindicacions nacionals, fixem-nos, per acabar, en Valentí Almirall. Aquest intel·lectual i polític que després del fracàs del republicanisme federal va relançar el catalanisme polític amb el suport dels dinàmics sectors de la burgesia i la intel·lectualitat, quan exposava el que li agradava anomenar *principi de la regeneració política*, en la seva emblemàtica obra *Lo catalanisme*, apareguda el 1886, no va dubtar a fonamentar el seu projecte en l'esperit del vell dret públic català, encara que sense oblidar altres valors nacionals, com la geografia, la raça, el caràcter, etcètera, preguntant-se hàbilment això següent: «Pot Espanya convertir-se en una confederació o Estat compost, o pot Catalunya aspirar a recobrar sa personalitat dins d'un dualisme per l'estil dels de Austria-Hungria, ja baix la forma republicana, ja baix la monàrquica?»

Fixem-nos, a més, en l'oportuna cita d'Almirall que fa referència expressa a l'aleshores colós austrohongarès. No en va, l'Espanya del moment, governada per la regent Maria Cristina d'Habsburg, podia oferir sensibilitats o concessions especials a l'aleshores denominat *hecho catalán*, perdudes des de la instauració de la monarquia borbònica.

Ara bé, sensibilitats a part, resulta summament allisonador constatar que en aquells moments el que estava en joc era la reconstrucció de l'ésser nacional de Catalunya, però no sobre la idea de dinamitar Espanya, sinó sobre la de fer l'Espanya plural, una vegada reconegut el fracàs de l'Espanya unitària preconitzada des de la Meseta castellana i la qual es considerava culpable de la pèrdua de l'imperi colonial, a punt de culminar-se després de la guerra amb els Estats Units. I en això, tinguin o no raó, els catalans no estem sols. Simplement preconitzem una altra manera de ser d'Espanya, compartida per diferents personalitats de la perifèria, com l'aragonès Joaquín Costa quan escrivia: «Sólo una armonía entre el espíritu generalizador castellano y el carácter analítico de las regiones de la antigua confederación catalana-aragonesa, puede darnos la síntesis de una nueva organización del Estado que nos lleve a una vida política y social diferente y nos eleve a los ojos de las naciones cultivadas.»

L'ESPERIT DE LES INSTITUCIONS DE CATALUNYA

Vist, amb tot això exposat, que l'esperit de les velles institucions del dret públic de Catalunya ha estat, per als pares del nacionalisme català actual, un valor de rang primordial, fixem-nos a continuació en aquest esperit i en l'ordit institucional que va engendrar.

Si haguéssim de sintetitzar el sentit i el contingut de la vella arquitectura institucional catalana amb les paraules més breus possibles, diríem que s'articula tota prenent com a base la garantia de les llibertats individuals inspirada en el pactisme polític, que, al capdavall, no és altra cosa que la transferència del *do ut des* romà —el «jo et dono perquè tu em donis»— de l'àmbit privat de la contractació a l'àmbit públic de l'arquitectura de l'Estat. Sigui per la tradició feudal —amb una incidència especial a Catalunya—, que va fer de les relacions socials i de poder un entramat de dret i deures paccionats molt ben analitzat per Jesús Lalinde, com ja hem assenyalat, sigui pel pes creixent d'una burgesia que sabia molt bé de pactes i compromisos, el fet és que Catalunya va generar el seu ordre jurídic partint de la primacia i les llibertats de l'individu i fent que tota la seva organització política girés a l'entorn d'aquests objectius llibertaris, uns objectius que es van fer tan palmaris que un dels seus prínceps —Martí l'Humà— es va preguntar, dirigint-se als seus súbdits: «Qual poble en lo món, que sia així franc de franqueses e llibertats, ne que sia així liberal, que vosaltres?»

Perquè Catalunya és un país de llibertats, la seva via legal de creació jurídica, com veurem, es va fonamentar en el pacte entre el príncep i els seus súbdits, no en el poder omnímode del sobirà, que es reconeixia en el principi romanístic «quod princeps placuit legis habet vigorem», encara que aquest principi figurés en el capítol 69 dels *Usatges de Barcelona*.

Perquè Catalunya és un país de llibertats, els seus prínceps van reconèixer a les Corts de Monsó de l'any 1382 que «a tot poble es legat e pot demanar a son princep e senyor la sua presència en tres coses: la primera per demanar gràcies elibertats; la segona per demanar justícia e igualtats; la tercera per defendre llurs bèns e heretats».

I perquè —repetim-ho— Catalunya és un país de llibertats, Francesc d'Eiximenis va poder anatematitzar la violència com a *prima ratio* i va preconitzar que «la cosa pública més i millor se ha de mantenir ab bons costums, que no ab armes».

Ara bé, aquestes llibertats són merament teòriques o apareixen reconegudes en els esdeveniments diaris, encarnats en el sistema de vida català? A més, d'on vénen?, com s'articulen al servei dels homes de la terra que formen la generalitat del país?

Anirem contestant aquestes preguntes per parts, i primer ens fixarem en l'arrel d'aquest fet diferencial català. És clar que en qualsevol grup social jurídicament organitzat, com més poder públic, menys llibertats ciutadanes, i vice-versa. Doncs bé, a Catalunya el poder públic va prendre forma lentament en els seus orígens altmedievals i va augmentar amb una marcada debilitat. Aquesta circumstància és deguda a la seva gènesi peculiar, en la qual uns comtes de Barcelona pretenien consolidar un principat —un lideratge— sobre els altres comtats catalans, però els uns i els altres depenien teòricament de la monarquia francesa. Fins que va arribar el Tractat de Corbeil, formalitzat entre Jaume I i Lluís IX de França endinsat el segle XIII, és a dir, quan ja feia tres-cents anys que el comte Borrell II havia proclamat *de facto* la seva independència. Aquesta debilitat institucional explica que els comtes Berenguer busquessin en el veí regne d'Aragó una avantatjosa unió matrimonial a través de la qual, sense deixar de ser comtes de Barcelona i prínceps de Catalunya sota un complex sistema d'aliances, poguessin també anomenar-se reis, encara que d'Aragó, és clar. Per això, en qualsevol cas, aquests comtes reis, que continuaven sent comtes de Barcelona, no van poder amagar els seus orígens de *primum inter pares* en el si d'una societat originàriament feudal i que teòricament continuava supeditada a la França carolíngia. A diferència dels regnes de Castella i Lleó, la monarquia dels quals, partint del principi de legalitat visigòtica, posseïa el carisma que li atorgava una indiscutible reialesa, Catalunya es va debatre en un difícil procés intern en el qual la visió contractual del poder mai no es va perdre de vista.

Castella i Lleó havien pogut consolidar, a tot estirar, un règim senyorial, és a dir, una organització peculiar derivada de les relacions de dependència personal o territorial, que vinculaven els habitants i cultivadors d'un gran territori o senyoriu amb el *dominus* o senyor d'aquest. Però Catalunya, com a part que és de l'Europa carolíngia, era netament feudal. No ho oblidem. El feu és un contracte entre homes lliures que estableix, en virtut del *do ut des* contractual romà i a través d'un ritualisme molt precís —l'*hominaticum*—, una relació de drets i obligacions mútues condicionada pel «jo el dono», o sigui, el *beneficium* de la terra que atorga el senyor, i el «tu em dones», que no és altra cosa que el *vassallatge*, és a dir, la lleialtat i l'entrega del beneficiat.

Des d'aquesta perspectiva feudal, que no és altra que la imposada pel principi de la llibertat civil aguditzada en un temps de crisi de poder públic, la societat catalana es configura com el producte d'un equilibri enriquidor entre un *senyor*, que és el príncep, amb poders molt nets, i un vassall, que és el conjunt o *generalitat* de la seva gent, amb el benentès que ambdues parts mai no oblidaran l'existència d'un pacte —origen de les relacions— condicionat per la reciprocitat de drets i obligacions.

Com hem assenyalat abans, el professor Jesús Lalinde ja ens advertia, en el seu magistral treball sobre la creació jurídica entre els espanyols al llarg de la història, sobre la diferència substancial entre l'Espanya nuclear o *mesetaria* i l'Espanya perifèrica o llevantina. A l'Espanya nuclear, l'existència d'una autoritat indiscutible i creixent a través de la seva monarquia va obligar que la creació jurídica resultés legal, és a dir, derivada del poder sobirà, i arraconés tant el costum com el judicialisme incipient. D'aquesta manera, a Castella i Lleó es va consagrar el principi que «allá van leyes no quieren reyes». En canvi, en el context catalanoaragonès, el costum es va refermar i fins i tot va inspirar la legislació reial sense ser mai arraconat per aquesta, amb la qual cosa es va fer palmari el principi que «antes son las leyes que los reyes».

Pensem que, quan a Catalunya, com a comunitat diferenciada —com a suposada nació— es parla d'un pensament propi, d'una filosofia derivada del *seny català*, alguns acudim a la figura prístina del *mestre de la barba florida*, de Ramon Llull, perquè és precisament el *Llibre de les bèsties*, confeccionat per un mallorquí ornat amb la cultura catalana medieval i on es conta com els animals en assemblea elegeixen el lleó com a rei perquè és l'animal amb les qualitats més excelses per a defensar-los, la narració en la qual millor es perfila l'origen pactista, diguem-ne contractual, del poder polític.

EL PACTISME POLÍTIC I LA SEVA ARTICULACIÓ INSTITUCIONAL EN LA VIDA PÚBLICA CATALANA

Aquest sentit de pacte, de consens, és evident en la formació de Catalunya com a societat política diferenciada. Què eren les assemblees de pau i treva, sinó magnes reunions dels senyors de la terra encaminades a sotmetre els seus plets i les seves querelles als bons componedors, resolent les seves diferències mitjançant l'instrument que van anomenar *convenientia*, és a dir, el pacte entre les parts en litigi?

I és aquesta praxi assembleària —*inter pares*— la que es va imposar a l'hora de consolidar-se a Catalunya, arribat el segle XIII, la Cort General (*Curiam Generali*) o Corts. El principi o l'obligació de donar consell al rei, plasmat en l'organització de la cúria règia —que mai no van oblidar Lleó i Castella—, quedà, en canvi, difús a Catalunya. D'aquesta manera, les Corts catalanes eren les reunions dels estaments, o sigui, de la Generalitat o Cos General del Principat, amb el seu sobirà, que era el *princep*, o sigui, el comte de Barcelona, amb primacia sobre els altres comtats, per a tractar «del bon estament i reformació de la terra», és a dir, del benestar del país; per a fer «les lleis generals paccionades»,

és a dir, consensuar les lleis; per a discutir i satisfer els greuges comesos pel príncep o els seus oficials —els abusos de poder— amb els seus súbdits, i també, en contraprestació, per a aprovar donatius o ajudes de la terra al sobirà.

És clar. Les Corts catalanes van ser alguna cosa més que un organisme auxiliar del poder i amb el qual es complia el deure d'ajuda i consell. Com precisava Acaci de Ripoll, «rex una curiis est supra ipsum solum», o, dit més assequiblement, «el rei, juntament amb les corts, està per sobre de si mateix». I aquest paper de sobirania compartida de les Corts catalanes no és, com han insinuat alguns autors, mera fal·làcia històrica que mai no va obeir a la realitat, producte del xovinisme d'alguns juristes catalans del segle XVII. Està plenament reconegut en les *Constitutions de Cathalunya*. El príncep català no podia sancionar lleis generals sense l'aprovació d'aquells que li havien transferit el poder mitjançant el pacte i s'havien convertit en súbdits. La disposició legal per la qual el príncep reconeix aquest joc de poders no pot ser més precisa, ja que ens diu textualment: «Volem, statuim e ordenam que, si nos o los successors nostres, constitució alguna general o statut fer volrem en Catalunya, aquella o aquell façam d'aprobació e consentiment dels prelats, dels barons, dels cavallers e dels ciutadans de Catalunya o, ells apelats, de la major e de la pus (més) sana part de aquells» (*Constitutions*, vol. I, lib. I, tít. XV, Const. 1).

Qualsevol comprendrà que les lleis nascudes d'una col·laboració com la preceptuada en la constitució indicada eren nous pactes que se sobreposaven a la funció legislativa del príncep i la limitaven. Dita Constitució, atorgada, és clar, el 1283, o sigui, en un moment d'extrema debilitat política de Pere el Gran, es complementa amb una altra constitució no menys expressiva i que, a més, va convertir les Corts catalanes en una assemblea política de convocatòria imprescindible. Es tracta d'una constitució que a l'Aragó va tenir el seu equivalent l'any 1301; a València, va tenir-lo poc després, en establir-se que els furs atorgats a canvi d'una prestació no podrien ser derogats; i a Castella-Lleó només troba certa relació amb la de les Corts de Briviesca de l'any 1387, en la qual, si bé es disposa que no es poden alterar ni abrogar fora de les Corts les lleis que s'hagin fet en aquestes, no es reconeix, en canvi, de cap manera, una facultat legislativa compartida amb el sobirà. Una facultat compartida, realment excepcional, molt ben estudiada per Víctor Ferro i que, com dit autor indica, tampoc no es va conèixer en altres monarquies europees, com França o Anglaterra, ja que en aquesta la intervenció del Parlament només es va fer imprescindible a partir del segle XVII, ni a l'imperi alemany, en el qual la dieta va adquirir potestat legislativa només a partir del segle XVI.

Però si les Corts catalanes, per si mateixes, reflecteixen la vitalitat del sistema de llibertats, sinó ciutadanes, almenys estamentals, del Principat, no menys

important a aquest efecte va ser l'arquitectura del seu edifici central: la Diputació del General de Catalunya.

La Diputació del General no era altra cosa que una comissió o delegació permanent dels braços de les Corts, destinada a gestionar i controlar el seguiment dels seus acords, fonamentalment econòmics: els donatius a la Corona. La formaven tres diputats i tres oïdors de comptes, un per cada estament: el noble, l'eclesiàstic i el ciutadà. Aquest tipus de comissions no era exclusiu de Catalunya. Fins i tot Castella va disposar de comissions a aquest efecte. No obstant això, mentre que a Castella, a causa del major pes que en aquesta exercia el creixent absolutisme de la monarquia, els seus diputats van acabar integrats en la Sala de Millones del Consell d'Hisenda, a Catalunya les seves competències van anar *in crescendo*, de manera que, enfront de l'absolutisme monàrquic, només va sucumbir traumàticament, per la força de les armes, en l'epíleg de la Guerra de Successió, en el qual, després de la presa de Barcelona l'11 de setembre de 1714 pels exèrcits borbònics, va desaparèixer *de facto*, fins que es va suprimir *de iure*, amb tota l'arquitectura institucional del Principat, per mitjà del Decret de Nova Planta del 1716. És el moment en què els autors romàntics catalans, com és el cas de Sanpere i Miquel, assenyalen com de «fi de la nació catalana», confont, amargament, la destrucció de les seves institucions amb l'extinció de la nació, però hem de tenir en compte que aquesta sempre roman per sobre de les expressions culturals a les quals injecta vida, en funció de la conjuntura de cada moment històric.

Però tornem al nostre discurs. Consolidar la Diputació del General i defensar-la al llarg de l'edat moderna ha significat quelcom d'extrema transcendència. Enfront del monarca, els anomenats *poderes del reino*, més ben dit, del Principat, que no eren altra cosa que els tradicionals estaments, van gaudir d'una representació permanent que va controlar l'Administració reial i tenia immunitat jurisdiccional i fins i tot potestat normativa per a organitzar els seus serveis, que aviat van anar més enllà dels merament recaptadors, la qual cosa va donar una autonomia envejable al General del Principat com a cos polític o *res publica* catalana. I, sobretot —i això era més preocupant per al poder del monarca, cada vegada més limitat pels poders del General—, amb la possibilitat que, en certs casos d'emergència nacional, els diputats i oïdors de comptes podien convocar *motu proprio* els braços o estaments de les Corts a una reunió assembleària per a demanar-los consell i obtenir suport a les seves iniciatives. Aquest va ser el cas de la reunió convocada el 1640 per la Diputació per a encarrilar la tragèdia bèl·lica enfront de la monarquia hispànica, derivada del famós Corpus de Sang, provocador de la Guerra dels Segadors. Aquells anomenats *braços* o *estats generals* del moment, no eren una improvisació revolucionària, ni un trenc-

ment institucional. Tenien precedents medievals: el Parlament del 1461, que va aconsellar i legitimar les mesures militars, diplomàtiques i constitucionals necessàries, no per a enfrontar-se amb l'enemic exterior, sinó per a fer-ho amb el seu propi rei, el repudiat Joan II.

UNA REFLEXIÓ FINAL

Pot dir-se que no tot era un encaix admirable entre els dirigents del General i els interessos comuns del Principat. Hi havia molt control de les institucions per les oligarquies de la burgesia i l'aristocràcia en defensa dels seus interessos propis. És cert. Com és cert que la monarquia, en no pocs casos, com per exemple durant el regnat de Ferran el Catòlic, va tenir una visió més àmplia, més moderna, diríem, i més propera als interessos del *poble menut*, que la sostinguda pels poders estamentals, controladors de la Diputació del General. Però és al mateix temps evident que, al llarg dels segles, el país català va aconseguir articular un quadre d'institucions destinades a garantir les llibertats d'aquella societat estamental i que, en qualsevol cas, estaven en condicions de posar un sòlid obstacle a l'actuació del príncep.

Podem dubtar de la importància de tot aquell entramat institucional a l'hora de configurar-se, al segle XIX, les bases del seu naixent nacionalisme? Hauria pogut, el romanticisme polític català, ajudant a alçar-se el seu concepte de *nació*, llançar el seu projecte sense l'antecedent del seu envejable marc institucional medieval? I, en darrera instància, podem creure que va ser mer fruit de la casualitat o de les aspiracions aïllades d'algun il·luminat, aquest mateix projecte català que, a més, buscava remodelar l'Estat espanyol sota l'òptica d'un estat federal o d'una monarquia pluralista, destinada a acceptar un estat compost, enfront de l'unitari, aportat pel món liberal? Per ventura, anys abans que arrellessin entre els catalans el romanticisme jurídic de Savigny i el cant de les valquíries wagnerianes, no havia apostat bona part de la Catalunya tradicional i nacionalista per l'opció carlista, foral i antiliberal?

Quan el nacionalisme català del principi del segle XX, amb el sediment dels corrents romàntics i positivistes del XIX, va entendre, en paraules de Joan Maragall, que allò fonamentalment espanyol havia estat la varietat enfront de la unitat, el sentit de llibertat harmònica dels òrgans naturals de convivència, en oposició a la seva unificació mecànica i estatalista, que s'entenia representada per una política castellana, fracassada després del desastre del 1998, la via que va preconitzar dit nacionalisme no era la destrucció d'Espanya, sinó la seva regeneració, i precisament a través de la llibertat civil impulsada pel catalanisme, és

a dir, des de l'esperit de les seves velles lleis. Caldrà catalanitzar Espanya! Per tot això, el fonament de la nació catalana es troba més enllà de la geografia, la raça o el folklore, atès que se situa en l'especial voluntat de convivència col·lectiva dels catalans, alimentada per la saba del seu pactisme institucional.

De què ens sorprenem? A tall de complement del romanticisme literari de Verdaguer o de Maragall, que es recreava en l'enyorança de l'Espanya plural, es va desenvolupar el catalanisme polític de la seva classe dirigent, reivindicat per personalitats com Prat de la Riba, que precisava: «La societat que dóna als homes tots aquests elements de cultura, que els lliga i forma de tots una unitat superior, un ésser col·lectiu informat per un mateix esperit, aquesta societat natural és la nacionalitat.» Ens trobem davant d'allò més positiu i per descomptat imparabile del nacionalisme català, que, lluny de l'exabrupte o els exclusivismes de tall racista, aposta per una Catalunya que desitja construir el seu futur sense perdre els seus nexes multiseulars amb la resta dels pobles amb els quals ha escrit una història comuna, però un futur impulsat, en qualsevol cas, des de la constatació de sentir-se diferent, de saber-se producte del seu ric patrimoni cultural, que en gran manera —com hem tractat de demostrar— constitueixen les seves ancestrals institucions de govern.